

ALAN DİLİ SÖZ VARLIĞININ GENEL DİLDEKİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE: SPOR TERİMLERİ ÖRNEĞİ*

Şermin KALAFAT*

ÖZET

Terimler dil sistemi içinde alan dili olarak adlandırılan alt birimlerin üyeleridir. Her dilde mevcut olan bilim, teknik ve sanat alanındaki kelimeler terim niteliği kazanarak alan dilinin söz varlığını oluşturur. Bu söz varlığının oluşmasında toplumsal algının ve dilin yetkinliğinin etkisi önemli rol oynamaktadır. Nitekim dil içindeki herhangi bir sözlük birim karşımıza terim olarak çıkabilmektedir. Terimlerin kavram alanı kesin ve açık nitelikte olup anlam alanları sınırlıdır. Zaman içinde alan dilinin söz varlığına ait bazı terim birimlerin genel dilde yaygınlaştığı ve birden fazla anlamı karşıladığı görülebilmektedir. Dildeki birimler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu durum genel dilden alan diline ve zamanla alan dilinden genel dile doğru bir yöneliş göstermektedir. Bu yönelişler esnasında alan dilindeki terim birimler terim olma özelliklerini kaybedebildikleri gibi, farklı bir kavramı karşılayan yeni bir terim olarak da görülebilmektedirler. Terimlerin genel dilde yaygınlaşması Türkçede kendini daha çok kalıp söz/deyim haline gelerek göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, Genel Dil, Alan Dili, Terim, Deyimleşme, Spor Terimleri.

* Bu makale 19-22 Aralık 2012 tarihinde Pamukkale Üniversitesi aracılığıyla düzenlenen V. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.
* Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serminkalafat@gmail.com

ABSTRACT

On The Relationship of Terminological Language and the Standard Language: Using the Example of Sport Terminology

Terms are members of a sub-category of the language system called terminology. The words of natural languages related to different fields such as science, technology and art etc. acquire term characteristics and constitute the vocabulary of the terminology. For the constitution of this special vocabulary, social perception and the language competence play a decisive role. Thereby any lexical item in the language may appear as a term. Concept area of the terms is exact and clear and their meaning area is restricted. It is also possible, that some lexical items of terminology are used in the standard language prevalently by and by and correspond to more than one meaning. This case, which occurs as a result of the interactions between units of the language, shows tendencies from standard language to terminological language, and sometimes it also shows tendencies from terminological language to the standard language (by and by). During these movements, units of terminological area may lose the characteristic of being term, and they can also be used as a new term to imply a different concept. The spreading of the terms in the standard language appears in Turkish rather by becoming clichés and idioamatic expressions.

Key Words: *Vocabulary, Standard Language, Terminology, Terms, Sport Terminology.*

Giriş

Toplumun dil ile ilişkisinin açık bir örneği olan söz varlığı dilin içinde kendine özgü, devingen, birçok alt birimden oluşan bir sistemdir. Buna göre “*Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz.*” (Aksan 2006: 7) Yani söz varlığı içinde yer alan sözlük birimler, birden çok alt birimin üyesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlar arasında terimler, bu alt birimler içinde “alan dili” (İng.: terminology) olarak adlandırılan birimin üyeleridir.

Alan dili söz varlığını oluşturan terimler, anlamları dar ve sınırlı olmakla birlikte, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir (Zülfikar 1991: 21). Vardar (çev: Durak 2005: 19), “*Sözlüksel birimler, terimbütün içine girdiklerinde, yeni özgül bir içerikle, betiklerde ya da bilimsel, uygulamalı bağlamlarda kullanılır, tanımlanır olduğunda terim adını alır.*” ifadesiyle hemen her dilde görülen ve Türkçede de Dil Devrimi’nden sonra, özellikle

terimlerin özleşmesi çabaları sırasında başvuru yöntemlerinden biri olan genel dilin söz varlığından yararlanma durumuna dikkat çekmektedir.

Terimlerin özleştirilmesi aşamalarından (türetme, birleştirme, canlandırma, genel dilden yararlanma, halk ağızlarından alma, çeviri) biri olan genel dilin söz varlığından yararlanma, sıklıkla kullanılan sözlük birimlerin örnekseme yoluyla terim oluşturmada kullanıldığını göstermektedir. Örneğin, güreş terimlerimizden sarma, burgu, kılçık; dişçilik terimlerimizden köprü; coğrafya terimlerimizden kıyı, yayla, taşkın; dil bilimi terimlerimizden biçim, çatı, kök vb. gibi terimler genel dilde sıklıkla kullanılan kavramlar olarak terimlerimizde de görülmektedir (Ayrıntılı örnekler için bkz. Aksan 2006)

Şahin (2006: 124), “Söz varlığını basit bir terim şeklinde, kelimeler bütünü şeklinde anlamak ve yorumlamak da doğru değildir. Söz varlığı dili kullanan toplumun kültürünü, düşünce yapısını, dünya görüşünü yansıtan en önemli araçtır” demektedir. Nitekim söz varlığını var eden toplum ve o toplumun yarattığı kültür öğeleri ise, değişen dünya görüşü, düşünce yapıları göz önünde bulundurulduğunda söz varlığını değişmez bir yapı olarak görmek mümkün olmamaktadır. Bu, söz varlığı içindeki bütün yapıları etkileyen bir durumdur.

Dilin sistem halindeki işlerliği bozulmamakla birlikte devingenliğinin sağladığı bir durum olarak alt birimler arasında geçişler, yer değiştirmeler söz konusudur. Bunun gözle görülür örnekleri olarak karşılaşılan terimlerin genel dille olan ilişkileri bu durumu destekler niteliktedir. Terimlerin genel dille ilişkileri dildeki birimler arasındaki etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Bu durum genel dilden alan diline ve zamanla alan dilinden genel dile doğru bir yöneliş göstermektedir. Aksan (2006: 36-37), “Alan söz varlığı bir bölüm öğelerini genel söz varlığından almakta, bir bölümünü ise onun dışına taşıarak kendi kavramlarıyla, yeni öğeler olarak oluşturmaktadır” demektedir. Bu açıdan bakıldığında Korkmaz (2001: 8-9), her bilim dalının dilindeki genel kavramlar dışında özel kavramların karşılığı olan bir hayli terime ihtiyacını olduğunu belirterek bilim dilini genel kültür dili+terimlerin oluşturduğu özel bir dil olarak tanımlamaktadır.

Alan dilinin söz varlığındaki bazı öğelerin genel dilde görülmesi durumu tıpkı bir sözlük birimin terimleşmesi gibi bir sürece işaret etmektedir. Bu durum şöyle ifade edilebilir, nasıl ki bir toplum sık kullandığı bir kelimeyi terim oluşturmada kullanıyorsa sık kullandığı bir terimi de genel dilin söz varlığına katarak özellikle de deyim olarak karşımıza çıkarmaktadır.

“Terimlerin dile getirdikleri kavramlar, nesnelere yaygın bir kullanım alanına kavuşur, genelleşirse terimler de yavaş yavaş terim olma

niteliklerini kaybederler” (Aksan 2006: 36). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere alan dili söz varlığının genel dile yansımadaki en önemli etken bu terimlerin yaygın bir kullanım alanına kavuşmasıdır. Şahin (2006: 126), *...dili kullanan bireylerin ilgilendikleri, yakından tanıdıkları bilim dallarına, alanlarına ait kelimelerin genel dile yansımaları oranının yüksek oluşudur. Terimlerin belli bir bilim dalı ya da alanla ilgili özel kelimeler olduğu ve alanla ilgili kişilerin daha rahat anlaşabilmesini sağlama niteliğine sahip oldukları düşünülürse genel dili kullanan insanların söz konusu alana yakın olmaları ve alanla ilgili terimleri yakından bilmelerinin yansımada konusunda büyük önem taşıdığı da rahatlıkla görülür, demektir.*

Bu çalışmada yukarıda verilen açıklamalara göre toplumda yediden yetmişe hemen her kesimin az ya da çok bilgisi dâhilinde olan “spor terimlerinin söz varlığı” dikkate alınmıştır. Spor terimleri üzerinden alan dili ve genel dil arasındaki ilişkiler terim sözlükleri, deyimler sözlüğü ve internet ortamındaki veriler taranarak elde edilen örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi terimlerin genel dildeki görünüşleri daha çok deyim şeklinde olmaktadır. Deyim, Büyük Türkçe Sözlükte “*Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.*”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Karaağaç (2012: 685), deyimleri kalıp söz olarak nitelendirerek sözlük birimleri içerisinde söz dizimi kaynaklı sözler olarak ele alır. Ona göre bir deyim diğer kalıp sözlerde (atasözü, birleşik söz) olduğu gibi genelleşme ve nedensizleşme (meydana geldiği yapıların neden bir araya geldiğinin unutulması) süreci sözlük birimi haline gelmenin, yani genel söz varlığına geçişin bir sonucudur. Bu çalışmadaki örnekler de deyimleri içermektedir. Buna göre elde edilen terimleri üç grup halinde toplamak mümkündür.

1. Türkçe/Türkçeleşmiş Terimlerin Genel Dile Yansımaları

Türkçede söz varlığının gelişmesi için bir takım yöntemler kullanılmaktadır. *Türkçede söz varlığını geliştirmenin yolları, türetme, derleme, tarama ve birleştirmedir. (...) Deyimler, terimler vs. kelime kadrosu ise gelişimini büyük ölçüde genel söz varlığına bağlı olarak devam ettirirler. Bunların gelişmesi genel söz varlığına bağlıdır* (Şahin 2006: 125). Genel dilden bu yollarla oluşan terimler gene aynı şekilde genel dilde deyim halinde karşımıza çıkmaktadırlar.

¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

Berabere kalmak²: Bir oyunu takımların golsüz ya da eşit sayıda gol atarak bitirmesi.

Berabere kalmak: Bir tartışmada üstünlük sağlayamama durumu: *“Tartışmalarda, ikilinin sık sık birbirlerinin sözünü kestiği, konularda ...tartışmalarda, Biden ve Ryan'ın "berabere" kaldığı yorumları ağır bastı.”*³

Minder⁴: Ar. a. 1. İçi yumuşak bir malzeme ile doldurularak dikilen, oturmaya, yaslanmaya yarar şilte: *“Derin bir düşünceyle kurulmuştu mindere / Saçlarından tutarak hemen devirdim yere”* -F. N. Çamlıbel. 2. sp. Yer alıştırmalarında ve atlamalarda, düşmelerin sertliğini gidermek için kullanılan, deri veya kauçuktan yapılmış şilte. 3. sp. Güreş karşılaşmalarının üzerinde yapıldığı, en az 10 santimetre kalınlığında, 9 metre çapında bir çember çizilmiş olan, çaprazlama köşeleri kırmızı ve mavi renklerle belirlenmiş yaygı.

Minderden kaçma⁵: Zor karşısında bilerek minder dışına çıkma.

Minderden kaçmak: "Minderden kaçarak siyaset yapılmaz."- Haberturk

(Birini) Minder dışına atmak: ortadan kaldırmak, silmek, kovmak: *“Kötü para iyi parayı kovduğu gibi kötü yazar da iyi yazarı minder dışına atmaya çabalamaktadır.”* –S. Birsel.

Pes⁶: Far. bes (I) *ünl.* Yenilgiyi kabul ettiğini belirtmek için veya birinin şaşkınlık veren davranışlarına karşılık olarak kullanılan bir söz.

Pes etme⁷: Karşısındakinin üstünlüğüne inanarak güreşi bırakma.

Pes etmek⁸: 1) Yenilgiyi kabul etmek, pes demek: *“Evliliği sırasında altı düşük daha yapacak sonunda pes edecekti.”* -A. Kulin. 2) Yenileceğini anlayıp sırtının yere gelmesini istemeyen pehlivan, yenildiğini kabul anlamına ya “pes ediyorum” demek veya hasmının kispetine eliyle vurarak işaret vermek; 3) birinin aşırı kurnazlığı karşısında ancak bu kadar

² Ayak topu Terimleri

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=berabere+kal mak>

³ <http://www.aksam.com.tr/yardimcilar-berabere-kaldi--144060h.html>

⁴ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

⁵ Güreş Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=minderden+ka %E7ma>

⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

⁷ Güreş Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=pes+etme>

⁸ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=pes+etme&hng=tam>

olur inancına varmak: “Yaklaşık 45 saniye süren hırsızlık sırasında, şahsın kameralara yansıyan rahat tavırları, "Bu kadarına da pes" dedirtiyor.”⁹

Kepaze¹⁰: Fa. (kepa:de) sf. (kepa:ze) 1. Niteliksiz, değersiz: “Hele o İspanyol nezlesi, illetlerin en kepazesidir...” -H. R. Gürpınar. 2. Utanmaz, rezil: “Bu oğlan bir kadın seviyor, çok uygunsuz, kepaze bir kadın.” -H. R. Gürpınar. 3. Gülünç. 4. a. esk. Talim yaparken kullanılan gevşek ok yayı.

Kepaze yayı, okçuluğa yeni başlayanların kas kuvvetlerinin arttırmak ve atış formunu öğrenmek için kullandıkları yaylardır. Bu yaylarla ok atılmaz, sadece boş çekiş yapılır. Kepaze (ya da kepaste) yayları ok atmak için kullanılan yaylardan çok daha zayıf yaylardır.¹¹ Yine Pakalın (1993: 242) “kolay çekilir kirişi gevşek tâlim okunun adıdır. Bunu okçuluğa yeni başlayanlar kullanırlardı” demektedir.

Kepaze etmek¹²: Utanılacak bir duruma düşürmek: “Onu kepaze etmek için bu rolü vermişlerdi.” -S.F. Abasıyanık.

Kepaze olmak¹³: gülünç veya utanılacak duruma düşmek: “Halka, gençliğe ve basına kepaze oldu” -N. F. Kısakürek.

Yerinde say¹⁴: Yer değiştirmeden yapılan tempolu yürüyüş. İng: running in place. Fr.: compter sur place.

Yerinde saymak¹⁵: 1) Yürür gibi yaparak hep aynı yerde, sürekli olarak ayağın birini kaldırıp birini basmak; 2) *mec.* İlerleyememek, gelişememek, değişememek: “Bu yerinde sayan kafamıza ne ad takmalı?” -F. R. Atay.

“Yerinde Saymak Zaten Ölmek Demektir.’ Fetih 1453'e geçen akşam eşimle beraber gitme fırsatı bulduk.”¹⁶

2. Yabancı Kaynaklı/ Çeviri Yoluyla Oluşturulan Terimlerin Genel Dile Yansıması

Her geçen gün artan bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin bir sonucu olarak yabancı terimlerin dilimize girmesi devamlı bir durum olarak görülmektedir. “Bu durum, terimlerin genel dile yansıması aşamasında

⁹ <http://www.haberler.com/sadaka-kutusunu-caldi-4153966-haberi/>

¹⁰ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

¹¹ Okçuluk terimi. http://www.tirendaz.com/tr/?page_id=280.

¹² <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=kepaze&hng=tam>

¹³ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=kepaze&hng=tam>

¹⁴ Cimnastik Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=yerinde+say&kategori=terim&hng=md>

¹⁵ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=yerinde+say&hng=tam>

¹⁶ <http://benkizimindelişiyim.blogspot.com/.../yerinde-saymak-zaten-olmek-d...>

kendini göstermekte ve genel dile bu yabancı terimler de rahatlıkla aktarılabilir. Bir başka deyişle yabancı kelimelerden oluşan terimler, genel dile bu yabancı halleriyle geçmekte, bu yolla kullanım alanını genişletmekte ve genel söz varlığındaki yabancı kelimelerin sayısını da doğal olarak artırmaktadır.”(Şahin 2006/1 123-129)

Deplasman:¹⁷ Fr. Déplacement (yer(ini) değiştirme) *a. (1 ince okunur) sp.* 1. Dış saha. 2. *den.* Belirli bir durumda yüzen geminin teknesinin taşıdığı suyun ton olarak hacmi.

1. Ulusal ya da uluslararası karşılaşmalarda takımların karşılıklı olarak birbirlerinin kent ya da ülkelerine giderek karşılaşma yapmaları. 2. Bir takımın karşılaşma için kendi kent ya da ülkesinin dışına gitmesi. 3. Bir takımda yer alan oyuncuların oyun biçimi gereği yer değiştirmesi.¹⁸

Deplasmana gitmek¹⁹: yabancı sahaya gitmek: “Eski sevgilinin yaşadığı yere deplasmana gitmek ...-abisi ve babasının defansif yönü kuvvetli buna ne diyeceksin?”²⁰

Nakavt²¹: İng. Knock out. (oyun dışı bırakan) vuruş. *a. sp.* Boks maçında yumruk etkisiyle yere düşen ve on saniye içinde kalkıp devam edemeyen oyuncunun yenilmesi durumu.

Nakavt olmak²²: Boks maçında nakavtla yenilmek.

Nakavt olmak²³: “Yüzüm gözüm kan içinde, yarı nakavt olmuş bir vaziyetle kapaklandım.” - S. F. Abasıyanık

Nakavt etmek²⁴: Mat etmek: “Şekip Tunç’u nakavt etmişti.”-Y.Z. Ortaç.

Ofsayt²⁵: offside. Dışarıda (kalmak). *a.sp.* Futbolda hücumla geçen takımın en az bir oyuncusunun topla oynandığı anda rakip takımın kale çizgisine, o takımın en yakın oyuncusundan daha yakın bulunması durumu.

¹⁷ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

¹⁸ Ayaktopu Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat&kelime=de%F0i%FEtirmece>

¹⁹ <http://www.turkcebilgi.com/sozluk/deplasman>

²⁰ www.uludagsozluk.com/.../eski-sevgilinin-yaşadığı-yere-deplasmana-

²¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50b8aad68e6b55.37023513

²³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=nakavt%20olmak&cesit=2&guid=TDK.GTS.50b8aae887df08.78455551

²⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=nakavt%20etmek&cesit=1&guid=TDK.GTS.50b8aae887ddc0.05606691

²⁵ <http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=AYK&kelime=ofsayt>

Ofsayta düşmek: 1) Futbolda hücumla geçen takımın en az bir oyuncusu topla oynadığı anda rakip takımın kale çizgisine, o takımın en yakın oyuncusundan daha yakın bulunmak; 2) *mec.* İstemediği hâlde kötü bir durumda kalmak.

Ofsaytta kalmak: 1) Ofsayta düşmek; 2) *mec.* İstemediği hâlde kötü bir durum içinde kalmak.

Taç (yan dışı)²⁶: İng.: touch. sp. Yan. (Yan çizgiye dokunma).

Taç atışı, futbolda topun, sahanın yan çizgilerinden dışarı çıkmasının ardından oyunun tekrar başlaması yöntemi.²⁷

Topu taca atmak²⁸: Rakip takım oyuncuları pres yaptıklarında, defans oyuncuları ve kalecilerin riske girmemek için gerçekleştirdikleri eylemdir. *Mec.*: bir durumu geçiştirmek için yapılan eylem: “*Evrensel Gazetesi - Kadın cinayetlerinde Fatma Şahin topu taca atıyor.*”²⁹

3. Terimlerin Genel Dilin Söz Varlığında Başka Bir Alt Birime Geçişi: Argo

Argoyu Bussman (2002:85) “(1) *Rotwlesch'e denk düşen, Ortaçağ Fransız dilencilerinin ve serserilerinin özel dili.*(2) *Geniş anlamıyla sosyal bakımdan belli çerçevedeki (genellikle asosyal olarak nitelenen) grupların kullandığı, kelime hazinesi bakımından standart dilden ayrılan özel dillerin her türü. Grup dışındakiler tarafından anlaşılabilirlik amaçlandığından, genel söz varlığına alınmaları durumunda anahtar kelimelerin sürekli yenilenmesi gerekmektedir. Bunun için ya genel dildeki kelimelerin mecazî anlamlandırmaları (mesela alm. Schnee kar kokain için) ya da yabancı dillerden kelime ödünçlemesi uygulanmaktadır*” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre argonun aslında toplumun belli bir kısmına ait, özellikle de asosyal bir sınıfa ait “özel bir dil” olması, günümüzde sporcu argosu hattâ bunların deyimleşmiş şekilleri için geçerli bir durum olmaktan çıkmakta ve bunlar argo tanımının dışında kalmaktadır. Nitekim çocuklardan yetişkinlere kadar çok geniş kitlelere ulaşan ve genellikle sosyal kesimin kullandığı spor terimleriyle oluşturulmuş argoya geçen deyimleri argo olarak saymak mümkün değildir.

Alan dili söz varlığı içindeki bazı terimlerin yalın yahut deyimleşerek argoda da görüldüğü gözlemlenmektedir. “*Bir bilim dalına özgü kelimeler, deyim olarak kullanılabilirlikleri gibi argoya da mal olmakta*

²⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ta%C3%A7_at%C4%B1%C5%9F%C4%B1

²⁸ www.uludagsozluk.com/k/topu-taca-atmak

²⁹ www.evrensel.net/news.php?id=28675

terim niteliğini kaybeden bu kelimeler, argonun söz varlığına dahil olabilmektedir. Argo sözlüklerine bakıldığında söz konusu yansıma durumunun argo yönünde daha ağırlıklı gerçekleştiği de rahatlıkla söylenebilir. Genel argonun yanında alan argolarında da aynı durum geçerlidir” (Şahin 2006: 127). Aşağıdaki örneklerde argoya geçen deyim halindeki terimler söz konusudur.

Çalım³⁰: Bir oyuncunun topu ayağından kaçırmadan karşısındaki oyuncuları kıvrak devinimlerle aldatıp geçmesi. (Toplu ya da topsuz olarak yapılır).

Çalım³¹: Güreşçinin takındığı gösterişli eylem.

Çalımına yanmak: Çalımlı tavrından hoşlanmak. “Çalımına yandım of aman/ Dayanamam aşkına yok zaman”.³²

Çalımını sevmek: “Coşturdu yüreği, ey kalem çalımını sevsinler, dedirtti... Eğdirtti başımı gecenin sayfasına. Sicim sicim döktürdü karanlığın kaleminden.”³³

Çalım atmak³⁴: çalımlamak.

Çalım yemek³⁵: Futbolda çalımla geçilmek.

Çalımına gelmek (getirmek)³⁶: Uygun zaman veya durumu ele geçirmek: “Sanki demek istediğim bir çalımına gelseydi seni de yüzdürürdü.” -M. Ş. Esenal. “Yıldız, çalımına getirdikçe ateş ediyordu.” - A. Gündüz

Direk³⁷: Aralarına ağın gerildiği uzun kazıklardan her biri. İng.: support, Fr.:poteau.³⁸

Direkten dönmek³⁹: Olumsuz bir durumdan kıl payı kurtulmak. “Yani işin özü sanki direktten döndüm göz göre göre araba gidiyordu.”⁴⁰

³⁰ Ayaktopu Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=%E7al%FDm&kategori=terim&hng=md>

³¹ Güreş Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=%E7al%FDm&kategori=terim&hng=md>

³² <http://sarkisozleri.sitesi.web.tr/seda-sayan/calimina-yandim.html>

³³ <http://www.edebiyatdefteri.com/siir/117916/sim-renkli-gece-yine-gel---.html>

³⁴ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=%E7al%FDm&hng=tam>

³⁵ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=%E7al%FDm&hng=tam>

³⁶ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=%E7al%FDm&hng=tam>

³⁷ <http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=direk&kategori=terim&hng=md>

³⁸ Bu terim ayaktopu sporunda “kalenin direği” için de kullanılmaktadır ve daha çok bu terime uygun olarak deyimleşme gösterdiği söylenebilir.

³⁹ <http://www.uludagsozluk.com/k/direkten-d%C3%B6nmek/>

⁴⁰ http://forum.donanimhaber.com/m_64548141/tm.htm

Doksandan⁴¹: Kalenin yan direkleri ile yere koşut olan üst direği arasındaki 90 derecelik sol-sağ iki açıdan topun tümünün kaleye girmesi durumu.

Doksandan çakmak: Bir işte başarılı olmak. Kafayla sertçe vurmak: “*Backham Tom Crusa doksandan çakmış diyorlar. ... olum ya tam tersiyse backham bu güne kadar hep ben toplara çaktım, biraz sen bana çak demişse. (bikere ?*”⁴²

“*Savcı doksandan çaktı.*”⁴³

Havlu atmak⁴⁴: 1) *sp.* çalıştırıcı, sporcusunun karşılaşmayı terk ettiğini bildirmek için ringe havlu fırlatmak; 2) başarısızlığını kabul edip mücadeleyi bırakmak, pes etmek.

Havlu atmak⁴⁵: 1) *sp.* çalıştırıcı, sporcusunun karşılaşmayı terk ettiğini bildirmek için ringe havlu fırlatmak; 2) Başarısızlığını kabul edip mücadeleyi bırakmak, pes etmek: “*Olayın insana öeh dedirteceğini, benden bu kadar abi yeter! Tepkisi verdireceğini belirten tatlı şey. Böylesi insana havlu attırır benzeri: fb ezikliği...*”⁴⁶

Hizaya gelme⁴⁷: Bir jimnastik grubunun birbiri ardınca ya da yanı sıra bir çizgi üzerinde düzgün dizilmesi. Alm.: sich richten.

Hizaya gelmek: bkz. Davranışlarını düzeltmek, yola gelmek: “*Ha şöyle, dedi, içinden, adam ol da biraz hizaya gel.*” - H. Taner.

Kafakol⁴⁸: Karşı güreşçinin bir kolunu koltuk altında sıkıştırdıktan sonra öteki kolu ensesi üzerinden aşırıp, sıkıştırılan kolun koltuk altından tutma ve vücudunu kalça üzerine alarak ayaklarını yerden kestikten sonra diz çöküp sırtının üstüne yere vurma.

Kafakola almak⁴⁹: 1) *sp.* Güreşte kafa ve kolu birlikte kavrayarak rakibi çevirmek; 2) mec. Etkisi altına alıp kandırmak: “*Sevgiliyi kafakola almak hakkında yalan yanlış bilgiler.*”⁵⁰

⁴¹ Ayaktopu Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=doksandan>

⁴² <http://ccc.incisozluk.cc/w/backham-tom-crusa-doksandan-%C3%A7akm%C4%B1%C5%9F-diyorlar/>

⁴³ <http://www.ilkehaber.com/haber/savci-doksandan-cakti-17542.htm>

⁴⁴ Yumrukoyunu terimi. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

⁴⁵ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=havlu+atmak&hng=tam>

⁴⁶ www.uludagsozluk.com/k/böylesi-insana-havlu-attırır/

⁴⁷ Cimnastik Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=hizaya+gelme>

⁴⁸ Güreş Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=kafakol>

⁴⁹ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=kafakol&hng=tam>

Künde⁵¹: Far. kunde *a.* 1. *sp.* Güreşçinin, hasmını altına alıp bir elini önden, ötekini arkadan geçirerek ellerini kilitlemesi. 2. *meç.* Düzen, tuzak, oyun, hile. 3. *esk.* Suçluların ayağına bağlanan demir halka, köstek.

Künde⁵²: Ayakta, diz üstünde ya da oturur durumdayken alttaki güreşçiyi belinden, tek bacağından ya da güreş donunun şakından tutarak başının üzerinden aşırıp atmak.

Kündeden atmak⁵³: 1) Güreşçi, rakibini belinden kavrayıp kendi üzerinden aşırarak arka üzeri atmak; 2) *meç.* Aldatarak tuzağa düşürmek.

Kündeye getirmek⁵⁴: 1) Güreşçi, rakibini altına alıp bir elini önden, ötekini arkadan geçirerek kilitlemek: “*Kolunu tutup kündeye getiriyor, bir taraftan da bacağının birini ikiye büküyorum.*” -M. İzgü. 2) *meç.* oyuna Getirmek, tuzağa düşürmek: “*Plan kurar, tertip yaparlar; kendilerini kurtarmaya, yeni müdürü de kündeye getirmeye çalışırlar.*” -M. Ş. Esendal

Kündeye gelmek⁵⁵: aldanmak, tuzağa düşmek: “*Barut yoktu. Kalenin dar kapısından çıkmak imkânı yoktu. Öyle korkunç bir kündeye gelmişlerdi ki...*” -Ö. Seyfettin.

Kündeye getirilmek⁵⁶: aldatılmak, tuzağa düşürülmek: “*Akıllı bir evlat olan Ali Harun Bey, annesinin böyle bir kündeye getirilmesini hazmedemez.*” -H. R. Gürpınar

Matrak⁵⁷: Ar. *a.* *esk.* 1. Kalın sopa, değnek. 2. *sf.* *argo* Eğlenceli, gülünç, hoş: “*Cavcav gibi matrak oğlan var mı yahu?*” -A. İlhan.

“*Matrak, üzerine deri kaplanmış başı yuvarlakça kalın değnek adıdır. Lobutla arasındaki fark, lobutun ustalar tarafından oynanan oyunda, matrakın ise acemilerin taliminde kullanılmasından ibaretti*” (Pakalın 1993: 422).

Matrak geçmek: *argo* alay etmek, eğlenmek: “*Matrak mı geçiyorsun benimle?*” -N. Cumalı.

Tuş⁵⁸: Fr. Touche. (Dokunmak). Oyun sırasında iki omzun aynı anda yere değmesiyle oluşan yenilgi.

50 www.eksisozluk.com/show.asp?t=sevgiliyi+kafakola...

51 <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

52 Güreş Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=k%FCnde>

53 <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=k%FCnde&hng=tam>

54 <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=k%FCnde&hng=tam>

55 <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=k%FCnde&hng=tam>

56 <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=k%FCnde&hng=tam>

57 <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

58 Güreş Terimi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=terimarat2&s3oz5k0t=GRS&kelime=tu%FE>

Tuşa getirmek⁵⁹: 1) Güreşte hasmı sırtüstü yere sermek; 2) *mec.* Yenmek, mağlup etmek: “*LPG oyunu tasarruf yapmak isteyenleri tuşa getirdi...*”⁶⁰

Sonuç

Sonuç olarak örneklere bakıldığında güreş, futbol/ayaktopu ve cimnastikle ilgili spor terimlerinden oluşan deyimlerin genel dilin söz varlığında daha fazla olduğu görülmektedir. Güreşin ata sporu, cimnastiğin ise eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde “Beden Eğitimi” derslerini de kapsadığı düşünülürse yaygın olması mümkün bir durumdur. Futbol ise gerek ülkemizde gerekse dünyada kitleleri etkileyen çağın sporu durumunda olduğundan terimlerinin genel dilin söz varlığına yansımaları doğaldır.

Yapılan incelemeye göre elde edilen bulgularda özellikle futbol ve güreşle ilgili terimlerin argoda daha etkin olduğu görülmektedir. Ancak zaman içerisinde sporcu argosuyla kurulan deyimlerle birlikte bu terimler hem terim hem argo olma özelliklerini yitirerek genel dilde yer almıştır. Yine futbolla ilgili terimlerin genel dile yansırken daha çok yabancı kaynaklı/çeviri şeklinde yansıdığı ortadadır.

Öte yandan bazı deyimleşen terimlerin artık terim özelliklerini yitirdiği ve genel dilin söz varlığındaki durumlarının daha çok kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; pes etmek, yerinde saymak, hizaya gelmek gibi.

Bütün bu veriler ışığında alan dili söz varlığı ile genel dilin söz varlığı arasındaki bu döngünün birbirini çoğu zaman en baskın olan tarafa sürükleyen, kullanım sıklığının, toplumun ilgi ve alakasına göre yön değiştiren, buna göre de dili canlı tutan bir etkinlik olduğunu söylemek mümkündür. Bu etkileşimin takip edilebilir olması bize bir bakıma bu durumu kontrol etme hakimiyeti de kazandırdığından, terim çalışmalarına daha çok önem vererek Türkçe terimlerin varlığını daha da arttırmalı, en azından bu ilişki çerçevesinde yabancı kelimelerin, hele de deyimleşerek, dile girmesine engel olunmalıdır.

⁵⁹ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=tu%FEa+getirmek&hng=tam>

⁶⁰ www.demokratkocaeli.com/46-8592_Yazar-lpg-oyunu-tasarruf-yap..

Kaynakça

- Aksan Dođan (2006), Türkçenin Sözcük Sözlüğü, Ankara, Engin Yayınevi, 4. Baskı.
- Bussmann, Hadumod (2002), Lexikon der Sprachwissenschaft, Stuttgart.
- Karaağaç Günay (2012), Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Korkmaz, Zeynep (2001), “Bilim Dili ve Türkçe”, www.tdk.gov.tr, Türk Dil Kurumunda Sunulan Konferans metni, s. 1-
- Pakalın Mehmet Zeki (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, C.II.
- Şahin Hatice (2006/1), “Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, S. 20, s.123-129.
- Vardar Berke (2005), “Terimbilim ve Yeni Sözcükleme”, Çev: Mustafa Durak, Terimden Anlama, İstanbul, Multilingual Yayınları, s.17-25.
- Zülfikar Hamza (1991), Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, Ankara, TDK Yayınları, s.20.

Online Kaynaklar

- Alpman Cemal (1969), Cimnastik Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları,
<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=bakdetay&sozid=CIM>
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, TDK online sözlük veritabanı.
<http://tdkterim.gov.tr/atasoz/>
- Ayaktopu Terimleri Sözlüğü (1974), Ankara, TDK Yayınları.
<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=bakdetay&sozid=AYK>
- Büyük Türkçe Sözlük, TDK online sözlük veritabanı.
<http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Erdem Sinan (1968), Uçantop, Alantopu, Masatopu Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları.
<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=bakdetay&sozid=UCA>
- Güncel Türkçe Sözlük, TDK online sözlük veritabanı.
http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Harmandalı İhsan (1974), Güreş Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları.
<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=bakdetay&sozid=GRS>
- İşıtman Nihat (1968), Yumrukoyunu Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları.
<http://www.tdkterim.gov.tr/?kategori=bakdetay&sozid=YUM>